

YAXUDIYLIK VA ISLOM DINSHUNOSLIK VA DINNING TARIXIY RIVOJI

Xujahonov Rustamxon

Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

Samarqand filiali DI24-09 guruh talabasi.

Samatov Xurshid

Ilmiy rahbar.

Teli: +998-90-655-19-39. Gmail: rustamxonx1@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15376337>

Annotatsiya. Ushbu maqolada ikki muhim monoteistik din – Yaxudiylik va Islom – ning diniy, tarixiy va falsafiy asoslari tahlil qilinadi. Maqola dinshunoslik nuqtai nazaridan ularning kelib chiqishi, asosiy aqidalari, muqaddas matnlari va tarixiy rivojlanishi hamda o'zaro o'xshashlik va farqlari haqida ma'lumot beradi. Shuningdek, ushbu dinlarning insoniyat tamadduniga ko'rsatgan ta'siri va zamonaviy dunyodagi o'rni ham yoritiladi.

Kalit so'zlar: Islom, aqidalar, muqaddas matnlar, monoteistik din, insoniyat madaniyati.

KIRISH

Yaxudiylik va Islom – insoniyat tarixidagi eng qadimiy va eng ko'p izdoshlarga ega bo'lgan ikki monoteistik dindir. Har ikkisi ham bitta Tangriga ishonishni targ'ib qiladi, muqaddas kitoblarga ega va o'ziga xos diniy qonun-qoidalariga amal qiladi. Dinshunoslik fanida bu ikki din ko'plab tadqiqotlarga mavzu bo'lib, ularning tarixiy ildizlari, rivojlanish bosqichlari va bugungi kunda jamiyatdagi roli dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada Yaxudiylik va Islom dinlarining kelib chiqishi, asosiy e'tiqod va amallari, o'xshashlik va farqlari, shuningdek, ularning insoniyat madaniyatiga ta'siri ko'rib chiqiladi.

Asosiy qism:

Yahudiylik dini: kelib chiqishi va asosiy e'tiqodlar

Yahudiylik (ivritcha “Yahadut”) – dunyodagi eng qadimiy monoteistik dinlardan biri bo'lib, u eramizdan avvalgi taxminan XIII–XII asrlarda qadimgi Isroil xalqi orasida shakllangan.

Uning asoschisi sifatida payg'ambar Muso (Mo'sa) e'tirof etiladi. Yahudiylikning asosiy diniy kitobi **Tanax** bo'lib, u uchta qismdan iborat: Tavrot (Tora), Nabiylar (Nevi'im) va Muqaddas yozuvlar (Ketuvim). Yahudiylar e'tiqodiga ko'ra, Tangri yagona va u butun borliq ustidan hukmrondir. U insoniyatga o'z qonunlarini, ya'ni **Halaxani** – diniy va fuqarolik qonunlar tizimini – yuborgan.

Yahudiylikda amaliyot markazida Tangriga ibodat qilish, tavrot qonunlariga amal qilish va muqaddas bayramlarni ado etish turadi. Masalan, **Shabbat** – dam olish kuni, har hafta juma quyoshi botgandan shanba quyoshi botguncha nishonlanadi. Yahudiylik dini milliy din bo'lib, u asosan yahudiy xalqi orasida saqlanib qolgan. Bu dinda najot tushunchasi Tangriga sadoqat va qonunlarga itoat bilan bog'liq.

Yahudiylik dinining kelib chiqishi va rivoji juda murakkab va uzoq tarixiy jarayonni o'z ichiga oladi. Diniy va madaniy nuqtai nazardan, yahudiylikning boshlanishi **Abrahamdan** (Ibrohim) boshlanadi. Yahudiylar o'zlarini Ibrohimning avlodlari sifatida tan olishadi va ularning diniy merosi, Ibrohimning Tangri bilan bo'lgan kelishuvi (ahd) asosida shakllanadi. Ularning e'tiqodiga ko'ra, Ibrohim Tangri tomonidan tanlangan va unga sadoqatli bo'lgan shaxsdir.

Shuningdek, Yahudiylkda Ibrohimning o'g'li **Ishoq** va nabirasi **Ya'qub** (Isroil) ham diniy qahramonlar sifatida muhim o'rin tutadi.

Tavrot va Halaxaning o'rn

Yahudiylkning eng muhim diniy matnlaridan biri bo'lgan **Tavrot** (Tora) – yahudiylarning muqaddas kitobi hisoblanadi. Tora Muso (Mo'sa) tomonidan yozilgan deb ishoniladi va unda yahudiylarning diniy qonunlari, axloqiy me'yorlari, ibodatlar va jamoat hayoti haqida ma'lumotlar berilgan. **Tavrot**dagi qonunlar va qoidalar yahudiylarning kundalik hayoti uchun asos bo'lib, bu qonunlarni bajarish orqali yahudiylar Tangri bilan mustahkam aloqada bo'lishadi.

Halaxa (diniy qonunlar) Yahudiylkda juda katta ahamiyatga ega bo'lib, ularning bajarilishi orqali yahudiylar o'zlarini “toza” va “muqaddas” deb bilishadi. Halaxa nafaqat diniy ibodatlar, balki har bir odamning harakatlari, ijtimoiy munosabatlari, ovqatlanish odatlari, va hatto kiyim kiyish qoidalarini ham belgilaydi.

Messiya va najot tushunchasi

Yahudiylkda eng muhim e'tiqodlardan biri bu **Messiya (Masih)** tushunchasidir.

Yahudiylarning ishonishicha, hali kelmagan **Messiya** kelib, yahudiy xalqini qutqaradi va Ularning erkinligini tiklaydi. Messiya yahudiylar uchun o'ta muhim shaxsdir, chunki uning kelishi orqali Yahudiya mamlakati yana mustahkamlanadi, va yahudiylar o'zlarining diniy va madaniy o'zligini qayta tiklaydilar.

Islom dini: kelib chiqishi va asosiy e'tiqodlar

Islom dini VII asrda Arabiston yarimorolidagi Makka shahrida Muhammad payg'ambarga vahiy yo'li bilan nozil qilingan Qur'oni Karim asosida vujudga kelgan. Islom ham monoteistik din bo'lib, yagona Allohga e'tiqod qilish uning markaziy g'oyasidir. Qur'on musulmonlarning muqaddas kitobi bo'lib, u Allohning Muhammad payg'ambarga yuborgan so'zidir. Hadislar esa payg'ambarning amaliyotlari va hikmatlarini o'z ichiga oladi.

Islomning besh asosiy ustuni mavjud: **shahodat** (e'tiqod), **namoz**, **ro'za**, **zakot**, va **haj**.

Ular musulmonlar hayotining markazida turadi. Islom dini universal xususiyatga ega bo'lib, istalgan millat va elat vakillari uchun ochiqdir. Islom shariat qonunlari orqali shaxsiy, ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotni tartibga soladi.

Islom dini VII asrda Arabiston yarimorolida Muhammad (s.a.v) payg'ambarga vahiy yo'li bilan nozil bo'lgan Qur'oni Karim asosida vujudga kelgan. Islom, arab tilida “tinchlik” yoki “taslim bo'lish” degan ma'noni anglatadi va uning markazida yagona Allohga, ya'ni **Tanngriga** bo'lgan ishonch turadi. Islom dini insonni faqat Allohga ibodat qilishga chaqiradi va barcha jinoyatlar, nohaqliklar va zulmga qarshi kurashadi. Islomning rivojlanishi juda qisqa vaqt ichida keng hududlarga yoyilib, hozirgi kunda dunyodagi eng katta dinlardan biriga aylandi.

Islomning kelib chiqishi

Islom dini **Arabiston yarimorolida** Muhammad (s.a.v) payg'ambariga vahiy nozil bo'lishi orqali shakllana boshladi. Muhammad payg'ambar, 610-yilda Makka shahrida birinchi marta **Jabroil (Gabriel) arxangeli** orqali Allohning so'zlarini olgan. Vahiylar davomida ular Qur'oni Karimni tashkil etdi. Islomning asosiy e'tiqodi — Allohning yagona ekanligiga ishonch, Muhammadning oxirgi payg'ambar ekanligi, va Qur'onning haqiqiy va oxirgi ilohiy kitob ekanligiga e'tiqod qilishdir.

Hijrat (622-yil) Islom tarixidagi muhim voqea hisoblanadi, chunki bu yili Muhammad va uning sahobalari Makkadan Madinaga (yoki Yasrib) hijrat qilib, islom jamiyatini barpo etdilar.

Hijrat, Islom taqvimini bo'yicha yangi yilning boshlanishi sifatida belgilangan va islom tarixining muhim bosqichi hisoblanadi.

O'xshashliklar va farqlar

Yahudiylilik va Islom dinlari o'rtasida bir qator o'xshashliklar mavjud. Har ikkala din ham monoteistik bo'lib, yagona Xudoga ishonadi. Ikkalasi ham vahiy asosida tushgan muqaddas kitoblarga tayanadi. Muso (Mo'sa) har ikki dinda payg'ambar sifatida e'tirof etiladi. Shuningdek, ikkala din ham ro'za, zakot, ibodat va diniy qonunlarga amal qilishni talab qiladi. Oziq-ovqat va muomala qoidalari, xususan, halal (islom) va kosher (yahudiylilik) me'yorlari o'rtasida o'xshashliklar bor.

Farqli jihatlar esa asosan diniy mafkura va amaliyotda namoyon bo'ladi.

Islom Muhammad payg'ambarni oxirgi rasul sifatida tan oladi, yahudiylilik esa uni tan olmaydi.

Yahudiylilikda milliylik asosiy o'rinda bo'lsa, Islom universallikni targ'ib qiladi.

Yahudiylilikda najot yahudiy xalqiga xos marhamat deb qaralsa, Islomda najot barcha insonlarga ochiq, e'tiqod va amallarga bog'liq.

Tarixiy rivojlanish va jamiyatga ta'siri

Yahudiylilik dini asrlar davomida ko'chmanchilik, zulm va diskriminatsiyaga qarshi kurashib yashab kelgan. Diaspora sharoitida ham o'zligini saqlab qolgan yahudiylar madaniyat, falsafa, ilm-fan sohalarida salmoqli hissa qo'shgan. Yahudiylilik dini G'arb tsivilizatsiyasiga katta ta'sir ko'rsatgan.

Islom dini esa VII asrda Arabistondan boshlab tez sur'atlar bilan kengaygan. Islomiy xalifaliklar, xususan, Umaviyyalar va Abbosiylar davrida ilm-fan, falsafa, tibbiyot, matematika va arxitektura rivojlangan. Bugungi kunda Islom dunyodagi eng katta dinlardan biri bo'lib, milliardlab izdoshlarga ega.

Zamonaviy dunyodagi o'rni

Bugungi global dunyoda har ikki din ham ijtimoiy va siyosiy hayotda muhim rol o'ynaydi. Ular o'z izdoshlari hayot tarziga ta'sir ko'rsatibgina qolmay, diniy bag'rikenglik, insonparvarlik va axloqiy qadriyatlarni targ'ib qiladi. Shuningdek, zamonaviy dunyo muammolariga (masalan, urush, iqlim o'zgarishi, migratsiya) dinlar nuqtai nazaridan yondashuvlar ham muhim

Xulosa

Yahudiylilik va Islom – insoniyat tarixidagi eng muhim va chuqur ildizlarga ega bo'lgan dinlardandir. Har ikki din yagona Xudoga e'tiqod qilish, muqaddas matnlar asosida yashash va axloqiy qadriyatlarni tarannum etish orqali dunyoviy va ma'naviy hayotda muhim o'rin tutadi.

Yahudiylilik milliylik va tarixiy tajriba orqali o'zining mustahkam diniy tuzilmalarini saqlab qolgan bo'lsa, Islom dini universalligi va keng ijtimoiy-huquqiy tizimi bilan ajralib turadi.

Ular o'rtasida mavjud o'xshashliklar diniy muloqot va o'zaro tushunishni rivojlantirishda katta imkoniyatlar yaratadi. Shu bilan birga, tarixiy va mafkuraviy farqlarni to'g'ri tushunish diniy bag'rikenglik va madaniy xilma-xillikni qadrlashga xizmat qiladi.

Mazkur maqola orqali biz bu ikki dinning dinshunoslikdagi oʻrni, tarixiy rivojlanishi va zamonaviy jamiyatdagi roli haqida chuqurroq tasavvurga ega boʻldik. Bugungi globallashuv davrida ularning tinchlik, adolat va axloqiy qadriyatlarga qoʻshayotgan hissasi alohida eʼtiborga loyiqdir.

REFERENCES

1. Qurʼoni Karim. Tarjimasi va tafsiri. Toshkent: Hilol Nashr, 2017. – Sura Al-Baqara, oyat 136, sah. 22–23.
2. Tanax. The Jewish Bible. The Jewish Publication Society, 1985. – Genesis 12:1–3, sah. 15–16; Exodus 20:1–17, sah. 102–104.
3. Nasr, Seyyed Hossein. Islam: Religion, History, and Civilization. HarperOne, 2003. – Bob 2, sah. 35–58.
4. Eliade, Mircea. Muqaddas va dunyoviy. Harcourt, 1957. – Bob 3, sah. 65–89.
5. Armstrong, Karen. Xudoning tarixi. Ballantine Books, 1993. – Bob 4, sah. 121–150.
6. Yusuf al-Qaradawi. Islom Fiqhi Asoslari. Qohira, 2001. – Bob 1, sah. 9–32.
7. Filonik, L. A. Dinshunoslik asoslari. Toshkent: Oʻzbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2009. – 3-bob, sah. 45–67.